

Alauddin Mansur'un Kur'ân-ı Azîm Muhtasar Tefsiri ve Tefsir Metodu

Yunus ABDURAHİMOĞLU | orcid.org/0000-0002-3008-5397 | yunusa@bartin.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, Bartın, Türkiye

<https://ror.org/03te4vd35>

Öz

Tefsir ilmi, insanların ilahî kitabı anlama çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kur'ân'ı anlama eylemini, bu faaliyetin yürütüldüğü dönem ve koşullarının yanında müfessirin ilmi birikimi de belirlemiştir. Bu bağlamda zaman bakımından uzun sayılabilecek bir süre zarfında Sovyetler Birliği Devleti'nin işgali ve kültürel asimile politikalarının baskısı altında kalan Türk Devletlerinde yetişen âlimlerin ilahi hitaba yaklaşımları ve onu açıklama yöntemi ilmi açıdan incelenmesi gereken çalışmalardır. Nitekim çalışmada öncelikle araştırmada konu edinilen müfessir Alauddin Mansur'un (1952-2020) hayatı ve telifleri hakkında bilgi verilmiştir, Özbek asıllı Alauddin Mansur, Orta Asya'da, özellikle Kur'ân, hadis, tefsir, fıkıh, tarih, Arap dili ve belagat ilimlerinde derin bilgiye sahip bir âlim olarak tanınmaktadır. İslam inancını baskılayan Sovyetlerin hâkimiyeti altındaki bir dönemde dünyaya gelen ve böyle bir çevrede yetişmek zorunda kalan müfessir, hem dinî ilimler hem de edebiyat alanında önemli telifler kaleme almıştır. Onun dinî ilimler alanında müstesna konuma sahip olan eserleri Özbek Türkçesine tercüme ederek halkına sunması ilmi açıdan kayda değer faaliyetlerdir. Tercüme eserlerinin yanında ilmi birikiminden hareketle ve kendine özgü nitelikler barındıran bir yöntemle yazdığı eserleri de vardır. Bunlardan biri de bu çalışmada konu edinilen *Kur'ân-ı Azîm Muhtasar Tefsir* adındaki telifidir. Özbekçe kaleme alınan eser henüz Türkçeye çevrilmemiştir. Araştırmada zikredilen eser bağlamında, müellifin Kur'ân âyetlerini tefsir metodu işlenmiştir. Alauddin Mansur, *Kur'ân-ı Azîm Muhtasar Tefsir* eserinde geleneksel tefsir metotlarını kullanmakla birlikte vardığı sonuçları çağın ihtiyaçları doğrultusunda ve halkın anlayabileceği bir üslupla sunmuştur. Bu bakımdan eserinde rivâyet ve dirâyet tefsir metotları birlikte kullanılmıştır. Müfessir rivâyet metodunu temel almakla birlikte âyetlerin açıklamasında gerektiğinde ilmi birikimine dayanan yorumlarına da yer vermiştir. Tefsirinde sıklıkla Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesi yöntemini takip eden Mansur, telifinde ulûmu'l-Kur'ân'a da yer vermiş, ele aldığı bazı ilimlerde geniş izahatlarda bulunmuştur. Örneğin Hurûf-ı mukattaa konusunu işlerken zikredilen harflere dair insanın bilgisinin sınırlı olduğunu dolayısıyla bu alandaki bilginin Allah'ın takdirinde olduğunu vurgulamıştır. İ'cazu'l-Kur'ân hususunda ise Kur'ân'ın eşsizliğini, belagatini ve geleceğe dair doğru haberler vermesini delil olarak göstermiştir.

Ona göre sayılan bu özellikler, Kur'ân'ın ilahi bir mucize olduğuna delalet eden argümanlardır. Makalede yöntem olarak müellifin eserleri taranarak elde edilen bilgiler analiz edilerek aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada Alauddin Mansur'un tefsir eserinde klasik ve modern tefsir metodlarını kullandığı, ulûmu'l-Kur'ân konularına değindiği, ulaştığı malumatı dönemin koşullarına uygun biçimde muhataba yansıttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Özbekistan, Alauddin Mansur, Kur'ân-ı Azim.

Atıf Bilgisi

Abdurahimoğlu, Yunus. "Alauddin Mansur'un Kur'ân-ı Azîm Muhtasar Tefsiri ve Tefsir Metodu". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2025), 322-340. DOI: 10.69576/ihya.1586356

Geliş Tarihi	16 Kasım 2024
Kabul Tarihi	07 Ocak 2025
Yayın Tarihi	15 Ocak 2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Alauddin Mansur's Qur'ān-i Azīm Mukhtasar Tafsir and His Methodology in Tafsir

Yunus ABDURAHİMOĞLU | orcid.org/0000-0002-3008-5397 | yunusa@bartin.edu.tr

Asst. Prof., Bartın University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences,
Division of Tafsir, Bartın, Türkiye

<https://ror.org/03te4vd35>

Abstract

The science of tafsir (Qur'ānic exegesis) emerged from human efforts to understand the divine scripture. Consequently, the process of interpreting the Qur'ān is influenced not only by the historical context and conditions in which it takes place but also by the scholarly background of the mufassir (interpreter). In this context, the approaches and methods of tafsir employed by scholars from Turkish states under the pressures of Soviet occupation and its cultural assimilation policies represent an important subject for academic study. This paper primarily focuses on the life of the mufassir Alauddin Mansur, the central figure of this research. It provides a brief overview of his works, highlighting his significant contributions. Of Uzbek origin, Alauddin Mansur was a scholar recognized for his extensive knowledge and expertise in various fields, including the Qur'ān, hadith, tafsir, fiqh, history, Arabic language, and rhetoric. Born and raised during Soviet domination, which suppressed Islamic beliefs, Mansur produced significant works in both religious sciences and literature. His translations of religious texts into Uzbek Turkish, making them accessible to his people, represent a key aspect of his scholarly legacy. In addition to his translated works, he also authored original works with a distinctive methodology informed by his scholarly expertise. One such work is his Qur'ān-i Azīm Mukhtasar Tafsir, which is the focus of this study. This paper examines the tafsir methods employed by Alauddin Mansur in this particular work. In his Qur'ān-i Azīm Mukhtasar Tafsir, Mansur uses traditional tafsir methods while presenting his conclusions in a style accessible to the people and aligned with the needs of the time. Both narrative (riwāyah) and rational (dirāyah) tafsir methods are employed. While primarily relying on the narrative approach, Mansur also incorporates interpretations based on his scholarly expertise when necessary. He frequently utilizes tafsir al-Qur'ān bi'l-Qur'ān (interpreting the Qur'ān through the Qur'ān itself). The author also integrates the sciences of the Qur'ān (ulūm al-Qur'ān) into his tafsir, providing extensive explanations in specific areas. For instance, when addressing the issue of hurūf al-muqatta'a (disjointed letters), he emphasizes the limitations of human knowledge regarding these letters, asserting that Allah ultimately

determines the knowledge in this area. Furthermore, regarding i'jâz al-Qur'ân (the miraculous nature of the Qur'ân), he argues that the Qur'ân's uniqueness, eloquence, and ability to convey accurate prophecies about the future serve as evidence of its divine origin. According to him, these features are compelling arguments for the Qur'ân's divine nature. This research analyzes and presents the findings from a review of Mansur's works. It concludes that Alauddin Mansur employed classical and modern tafsir methods in his exegesis, addressed the topics of ulûm al-Qur'ân, and presented his findings in a manner that was relevant and accessible to the circumstances of his time.

Keywords

Tafsir, Uzbekistan, Alauddin Mansur, Qur'ân-i Azîm.

Citation

Abdurahimoglu, Yunus. "Alauddin Mansur's Qur'ân-i Azîm Mukhtasar Tafsir and His Methodology in Tafsir". *İhya International Journal of Islamic Studies* 11/1 (January 2025), 322-340. DOI: 10.69576/ihya.1586356

Date of Submission	16 November 2024
Date of Acceptance	07 January 2025
Date of Publication	15 January 2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

Allah created humanity and did not leave it without guidance. He supported the descendants of Adam, who took on this responsibility, with prophets and divine books. The objective was for humanity to use its intellect correctly and access the truth. As the Qur'ân states, prophets and warners were sent to every community to eliminate the excuse that people might claim, "No warners were sent to us." In this context, the Qur'ân was sent as a continuation of Allah's earlier revelations and divine addresses, conveyed to Muhammad (pbuh), the final prophet. The last prophet delivered the commands and prohibitions he received and explained them to the people. At the same time, he nurtured a generation that would teach this divine knowledge to others. However, understanding the Qur'ân became increasingly challenging after the cessation of direct revelation. During the period of revelation, the language of the Qur'ân was more directly accessible to society. The science of tafsir (Qur'anic exegesis) emerged to address the difficulties in understanding the Qur'ân in this context. Tafsir arose from human efforts to comprehend the divine book. Consequently, the process of understanding the Qur'ân has been shaped not only by the historical period and circumstances but also by the scholarly background of the mufassir (interpreter). This study focuses on the tafsir methods of scholars from the Turkish states who were educated under Soviet occupation and cultural assimilation policies. Their approaches represent significant contributions that warrant scientific investigation. The life and works of Alauddin Mansur, the subject of this study, are discussed in detail. Alauddin Mansur, of Uzbek origin, is renowned in Central Asia as a scholar with profound expertise in various fields, including Qur'anic sciences, hadith, tafsir, jurisprudence, history, Arabic language, and rhetoric. Born and raised during Soviet rule, which suppressed Islamic beliefs, Mansur nonetheless authored significant works in religious sciences and literature. His translations of foundational religious texts into Uzbek Turkish represent a critical scholarly contribution, offering these works to his community despite the challenging environment. In addition to translations, he also produced original works characterized by a distinctive methodology informed by his scholarly knowledge. One such work, *Kur'ân-i Azîm Mukhtasar Tafsir*, is the focus of this study. This research examines the tafsir methods employed by Alauddin Mansur in his *Kur'ân-i Azîm Mukhtasar Tafsir*. While adhering to traditional tafsir methods, Mansur adapted his conclusions to the needs of his time and presented them in a style accessible to his audience. He employed a combination of narration (*riwāyah*) and rational (*dirāyah*) methods in his exegesis. Although he primarily relied on the narration method, he incorporated interpretations informed by his scholarly background where necessary. Alauddin Mansur frequently used the method of tafsir al-Qur'ân bi'l-Qur'ân (interpreting the Qur'ân through the Qur'ân itself). Additionally, he integrated the sciences of the Qur'ân (*ulûm al-Qur'ân*) into his exegesis, providing in-depth explanations in certain areas. For instance, while discussing the topic of *hurûf al-muqatta'a* (disjointed letters), he emphasized the limitations of human knowledge and asserted that the ultimate knowledge of these letters rests solely with Allah. Regarding the concept of *i'jâz al-Qur'ân* (the miraculousness of the Qur'ân), Mansur highlighted the Qur'ân's uniqueness, eloquence, and accurate prophecies about the future as evidence of its divine origin. He argued that these features are compelling proofs of the Qur'ân's miraculous nature. This study analyzes and presents findings based on a review

of Mansur's works. It concludes that Alauddin Mansur employed classical and modern tafsir methods, addressed topics related to the sciences of the Qur'an, and conveyed his insights in a manner appropriate to the conditions of his time.

Giriş

Tefsir ilmi, İslâm düşünce geleneğinde Kur'an-ı Kerim'i anlamak, açıklamak ve Allah'ın insanlara olan mesajını iletme gayesiyle ortaya çıkmış köklü disiplinlerden biridir. Kur'an-ı Kerim'in kaynağı vahiy olduğundan, onu muhataba anlatma ve açıklama görevi peygambere tevdi edilmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin vefatı ve ondan dini öğrenen sahâbenin hayat sahnesinden çekilmesiyle ilahî kitabı anlama hususunda müşküller ortaya çıkmaya başlamıştır. Zikredilen sorunları giderme hususunda Allah'ın muradının doğru bir şekilde anlaşılması ve insanlara ulaştırılmasında peygamberin varisleri olarak nitelendirilen âlimler yoğun bir gayret içinde olmuştur. Bu bağlamda, tefsir literatürü, Kur'an'a dair bir açıklama faaliyeti olmasının yanında tarihsel süreçte İslâm toplumunun inanç, ibadet, ahlak ve sosyal düzenini hem yansıtan hem de şekillendiren kaynaklardan biri olmuştur. Zira tefsir faaliyetleri mahiyeti itibarıyla, müfessirlerin âyetlere yaklaşım tarzına, kullanılan yöntemlere göre farklılık arz etmektedir. Tefsirin yapıldığı zaman dilimi, dönemin ihtiyaçları ve kültürel birikimi de zikredilen çeşitlilikte etkili olmaktadır.

Tefsir metodu ifadesi, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması noktasında takip edilen yöntemleri tanımlamaktadır. Bu bakımdan âyetler açıklanırken onları oluşturan lafızlarının etimolojik tahlillerinin ya da anlamlarının öncelenmesi de yöntemi belirleyen etkenlerdendir. Yine âyetleri değerlendirirken müfessirin konuya dair aktarılan rivâyetlerle yetinmesi veya onlarla birlikte ilmi birikimine dayanarak yorumlamalarda bulunması da söz konusu metodların ana unsurlarından sayılmaktadır. Nitekim aktarılan bilgiler bağlamında Kur'an'ın yorumlama sürecinde benimsenen metodlar muvacehesinde farklı tefsir ekolleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kendine özgü yaklaşım ve yöntemleri olan bu tefsir ekollerinin varlığı tefsir ilminin gelişimine büyük katkı sunmuşlardır.

Bu çalışmada, yukarıda verilen malumat çerçevesinde Özbek asıllı çağdaş müfessirlerden Alauddin Mansur'un Kur'an âyetlerine yaklaşım tarzı ve metodu konu edinilmiştir. Özbekçe kaleme aldığı eserinin mukaddimesinde Kur'an'ın i'câzı, dil yapısı, diğer dillere tercümesi, okunması, fazileti ve eserde takip ettiği yöntem hakkında açıklamalarda bulunan müellif, tefsir tarihi ile bir kısım tefsir usulü konularına değinmemiştir. Bu çalışmadaki başlıklar da müellifin yöntemine uygun biçimde aktarılan durum göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Ayrıca âyetlerin tercümesinde DİA Kur'an Meâlî'nden faydalanılmıştır. Tefsir literatüründe müfessirlerin tefsir yöntemine dair birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak uzun yıllar Sovyetler Birliği Devleti'nin işgali altında bulunan Türk devletlerinde yetişen âlimlerin Kur'an'a yaklaşımlarının bilimsel olarak incelenmesinin tefsir ilmi açısından ayrı bir öneme haizdir. Bu bağlamda İslam inancına ve Türk kültürüne karşı olan bir egemen

gücün tahakkümü altında yetişen bir müfessir olan Alauddin Mansur'un tefsir eseri ve izlediği metodunun tanıtılarak işlenmesinin alana küçük de olsa katkı sunacağı düşünülmektedir. Nitekim ülkemizde müellifin zikredilen telifine dair bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmada literatür taraması yapılmak suretiyle elde edilen bilgilerin değerlendirilerek betimleyici tarzda aktarılması yöntemi benimsenmiştir.

1. Alauddin Mansur'un Hayatı ve Eserleri

Çalışmanın yapılaş amacı ve sınırlılıkları tanıtılmasının akabinde konu olarak seçilen müfessirin, hayatı ile eserlerine dair bilgiler sunulacaktır. Akabinde Tefsir telifi ve metodu aktarılacaktır.

1.1. Hayatı

Alauddin Mansur'un hayatına dair bilgiler, teliflerinde ve emaneti sahibine teslim edinceye kadar yaşamını sürdürdüğü, Özbekistan'ın yazılı kaynaklarında bulunmaması sebebiyle oldukça kısıtlıdır. Müfessir, 20 Ocak 1952 yılında Kırgızistan Cumhuriyetinin Oş ilinin Kara-Suu İlçesinin Sultanabad mahallesinde dünyaya gelmiştir. Mesleği ayakbabcılık olan babasının adı Holmansur Rustambov'dur. Alauddin Mansur, ilkökul ve ortaokul eğitimini 1959-1969 yılları arasında memleketi Kara-Suu'da tamamlamıştır. Zikredilen eğitimleriyle birlikte dinî ilimleri de küçük yaşlarından itibaren öğrenmiştir. İslâm esaslarını öğrenme noktasında ilk öğreticilerinin anne ve babası olduğunu bizzat kendisi belirtmiştir. Ancak ilim tahsili yolculuğunda esas hocası, Mergilan şehrinde yaşayan, döneminin tanınmış âlimlerinden Hakimcan Kari (1970'te hayatta (?)) olmuştur.¹

Dinî ilimler alanındaki tahsilini tamamlayan müfessir, halk arasında günümüzde "Alauddin Mansur Camiî" ismi ile meşhur olan Kar-Suu şehrinde 1994 yılında inşa edilen "İmam Buharî" camiinde uzun yıllar imamlık yapmıştır. Kur'ân, tefsir, hadis, fıkıh, tarih, Arap dili ve belâgatı gibi ilimlerde uzman olan Alauddin Mansur 13 Ekim 2020 tarihinde 68 yaşında Taşkent'te vefat etmiştir. Naaşı da Taşkent şehrinde "Şeyh Zayniddin" kabristanına defnedilmiştir.

1.2. İlmî Yönü ve Eserleri

Farklı ilim dallarında uzman olan müellife göre ilimlerin en yücesi Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflere dair olanlardır. Nitekim zikredilen her iki ilme dair eksik ve yanlış bilgiler hem diğer dinî ilimlerde hem de insanların manevî-ahlakî boyutunu şekillendiren esasların anlaşılmasında olumsuz etkiye sebep olabilmektedir. Müfessir bu durumu "zayi etme" olarak tanımlamaktadır. Alauddin Mansur'un Özbek edebiyatıyla da yakından ilgilendiği bilinmektedir. Abdullah Kadirî'nin² (1894-1938) tüm eserlerini mütalaa ettiğini, özellikle *Ötgan*

¹ Alisher Navoiy İnstituti, "Buyuk Mufassir Shayx Alouddin Mansur" (Erişim 15 Kasım 2024).

<https://alishernavoiy.org/Uz/uz-bujuk-mufassir-shajh-alouddin-mansur>

² Abdulla Qodiriy (1894-1938) çağdaş Özbek edebiyatının önemli temsilcilerinden biridir. Özbek romanının kurucusu sayılmaktadır. 1920'li yılların önemli sosyal ve kültürel süreçlerinin aktif katılımcısıdır. 04.10.1938 tarihinde Ruslar tarafından kurşuna dizilerek şehit edilmiştir. Geniş bilgi için bakınız: "Abdulla

*Kunlar*³ (*Geçmiş Günler*) isimli romanını defalarca okuduğunu her seferinde “yeni Abdullah Kadirî’ler var mıdır?” diye sorguladığını belirtmiştir. Müellif, aynı zamanda Özbekistan Yazarlar Birliği üyesidir. Kalem ehli olan arkadaşları onu çağdaş görünümlü, mantıkçı, samimi ve mütevazı bir insan olarak tasvir etmektedirler. Bu özelliklerin yanı sıra incitmeden muhataplarının kalbine dokunan, kendi fikirlerini dinletebilen etkili hitabete sahip biri olarak anlatılmaktadır.⁴

Müellif halk arasında “Alauddin Mansur Camisi” olarak bilinen Kar-Suu şehrinde 1994 yılında inşa edilen İmam Buhârî Camii’nde uzun yıllar imamlık yapmıştır. Camideki ilim meclislerinde önceleri *Sahih-i Buhârî*’yi baştan sona sözlü olarak şerh etmiştir. Daha sonra on beş yıl boyunca Kur’ân-ı Kerim’i tefsir etmiştir. 2000 yılında ise “Kur’ân-ı Kerîm Araştırma Merkezi”ni açmış, yüce kitabı tebyin ve talim faaliyetlerini burada sürdürmeye başlamıştır. Bu gayretlerle Kur’ân-ı Kerîmi ilk defa Kırgız Türkçesine ve ardından Rusçaya tercüme etmiştir. Yapılan bu tercümeleler Bişkek ve Tahran neşriyatlarında 15000 adet olarak basılmıştır.⁵

Alauddin Mansur’un eserlerini iki gruba ayırmak mümkündür. İlki tercüme ettiği eserler, ikincisi ise telif ettiği eserlerdir. Özbek Türkçesine tercüme ettiği eserler arasında Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından Alâeddin el-Kâsânî’nin (ö. 587/1191) *Bedâ’ü’ş-şanâ’i’ fi tertîbi’ş-şerâ’i’* ve Alâeddin es-Semerkandî’nin (ö. 539/1144) *Tuhfetu’l-fukahâ*’sını, ayrıca Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *İhyâu ulûmi’d-dîn* ve Ebû Muhammed eş-Şibrâvî’nin (ö. 1171/1758) *Unvânu’l-beyân* adlı eserleri zikredilmektedir.⁶ Alauddin Mansur’a, belirtilen eserlerin tercüme etme sebebi sorulduğunda “Bu eseri (*Tuhfetu’l-fukahâ*) Alâeddin Semerkandî telif etti, Alâeddin Kâsânî şerh etti, Alauddin Mansur ise tercüme etti. Yani ben hiçbir şey yapmadım. Sadece Alâeddin isimli âlimlerin yaptıkları işi devam ettirdim” diyerek mütevazı bir şekilde cevap verdiği aktarılmaktadır.⁷ Alauddin Mansur’un tercüme ettiği eserler arasında öne çıkan şüphesiz Kur’ân-ı Kerim’in Özbekçe izahlı tercümesidir. Allah kelamının Özbek Türkçesine tercümesinin gün yüzüne çıktığı tarih dikkate alındığında bu dili konuşan ahalinin hayatında manevî ve terbiyevî açıdan büyük bir etki yarattığını söylemek mümkündür. Nitekim bu husus Kur’ân tercümesinin parça-parça neşredildiği derginin bazı sayılarında teşekkür mahiyetinde gönderilen mektup ve telgrafların yayımlanmasında, onlar aracılığı ile sorulan sorulara dergi heyeti tarafından verilen yanıtlarda da açıkça görülmektedir.⁸

Müellifin telif ettiği eserlerinin adedi az olmakla beraber, yaşadığı dönemin şartları ve toplumun ihtiyacı dikkate alındığında muhatapları tarafından büyük takdir görmüştür.

Qodiriy”, *O’zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*, (Erişim 25 Aralık 2024).

³ Abdulla Qodiriy, *O’tkan Kunlar*, (Taşkent: Yangi Asr Avlodi, 2012).

⁴ Youtube, “Alouddin Mansur kim edilar?” (Erişim 10 Kasım 2024).

⁵ Alisher Navoiy İnstituti, “Buyuk Mufassir Shayx Alouddin Mansur”.

⁶ Alisher Navoiy İnstituti, “Buyuk Mufassir Shayx Alouddin Mansur”.

⁷ O’zbekiston musulmonlari idorasi, “Shayx Alouddin Mansur Haqida...” (Erişim 10 Kasım 2024).

⁸ “Kur’on Naşri – Tarihiy Hodisa”, *Şark Yuldizi* 7 (Temmuz 1990), 167-170; Hacı Ekber Fergani, “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’da Yayımlanan Özbekçe Meal ve Tefsir Çalışmaları”, *Akif* 52/2 (2022), 76-77.

Aynı zamanda bu eserler Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarının ardından alanında ilklerden sayılmaktadır. Alauddin Mansur'un ulaşabilen eserleri ana hatlarıyla, bazı görüşlerinin yansıtılması suretiyle tanıtılmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Kur'an-ı Kerim'in Özbekçe İzahlı Tercümesi (Қуръони Карим ўзбекча изоҳли таржима)

Alauddin Mansur, Kur'an-ı Kerim'in manasını anlamaya başladığından itibaren kalbine, bu mübarek kitabı ana diline çevirme ve Hak kelamına hasret olan milletine onu ulaştırma düşüncesinin yerleştiğini ifade emektedir. Ayrıca ilahî mucize olan Kur'an-ı Kerim'in anlamını tüm fesahat ve belagati ile başka bir dile aktarmanın imkânsız olduğunu da itiraf etmektedir. Ona göre bunun sebebi, bu kitabın yalnız Allah Teâlâ'ya ait olan eşsiz ve emsalsiz yüce bir kelim olmasıdır. Bununla birlikte, bu çok hassas, bir o kadar da mesuliyetli vazifeyi sadece Allah rızası ve mahşer gününde O'nun huzurundaki yükümlülüğü yerine getirebilmek için üstlendiğini özellikle vurgulamaktadır.⁹

Kur'an-ı Özbek Türkçesine tercüme sürecini 19.03.2018 tarihli "İslam Marifeti" (Islom Ma'rifati) adlı programda Alauddin Mansur bizzat kendisi anlatmaktadır. O bu sürecin 1989 yılında Özbekistan Yazarlar Birliğinin: "Neden Kur'an-ı Kerim başka dillere tercüme edilmiş, Özbek Türkçesine yapılan tercümesinden müstefit olamıyoruz" niyetiyle gündeme geldiğini belirtmektedir. Yazarlar Birliği tercüme teklifini dönemin Orta Asya Cumhuriyetleri Dinî İdaresi Reisi Şeyh Muhammed Sadık Muhammed Yusuf'a ilettiğinde onun da bunu memnuniyetle karşıladığını ve iki kurum birlikte bu işe giriştiklerini beyan etmektedir. Müfessir, tercüme faaliyetine Merkezi Asya'daki tanınmış İslam âlimlerinin iştirak ettiğini ve kendisine de teklif edildiğini dile getirmektedir. O, başlatılan tercüme çalışmasının Kur'an-ı Kerim tercümesi tahrir heyeti üyesi Alibek Rustamov (1931-2013) tarafından yayına önerildiğini ve Şeyh Muhammed Sadık Muhammed Yusuf'un da (1952-2015) bu tercüme için gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Şeyh Muhammed Sadık'ın: "Bizler de yeterince Arapça dil bilgisine sahibiz ancak Kur'an-ı Kerim'i çevirebilmek için Özbekçeye de mükemmel derecede hâkim olmak gerekiyormuş, bu sebeple tercüme hakkı Alauddin Mansur'undur" dediğini iftiharla anlatmaktadır.¹⁰ Bu bağlamda Alauddin Mansur'un *Kur'an-ı Kerim Özbekçe İzahlı Tercüme* (Қуръони Карим ўзбекча изоҳли таржима) eserinin yayın süreci, özellikleri ve kaynakları hakkındaki bilgileri yaptığımız araştırmalara dayalı olarak önceki çalışmamızda beyan etmiştik.¹¹

1.2.2. İmam-ı Âzam Büyük İmamımız (Имами Аъзам Буюк Имомимиз)

Bu eser, Alauddin Mansur ile muhabir Öktambek Karimov arasında soru-cevap tarzında geçen konuşmanın metinleştirilerek yayımlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Neşre hazırlayan

⁹ Alauddin Mansur, *Kur'an-ı Kerim Özbekçe İzahlı Tercüme* (Taşkent: Çölpon, 2001), 8-9.

¹⁰ Youtube, "İSLOM MA'RIFATI SHAYX ALOUDDIN MANSUR 19 03 2018 TO'LIQ SHAKLI" (Erişim 20.10.2024).

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Yunus Abdurahimoğlu, "Özbekistan'da Sovyetler Dönemi Kur'an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yulduzu Dergisi Örneği)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2019), 1596-1612.

Öktambek Karimov, tashih eden ise Taşkent şehir baş imam hatibi ve Özbekistan yazarlar birliğine bağlı Şark Edebiyatı bölümü baş editörü Anvar Hocı Tursunov'dur (1958-2018). Kitap, Taşkent'te 1999 yılında Gafur Gulam adlı edebiyat ve sanat neşriyatı tarafından 53 sayfa olarak Özbekçe neşredilmiştir. Kitabın başlıkları: La İlahe İllallah, Muhammedün Resulullah, Namaz, Zekât Hakkında, Oruç, Hac, Faiz, Çok Eşlilik ve Mezhep konularından müteşekkildir. Bu başlıklar, Özbekistan halkının bağımsızlık sonrasındaki dinî ve sosyal yaşantısında gündemde olan konulardır.

Alauddin Mansur kitabın ilk sayfasında şu açıklamalara yer vermektedir:

“İslam dinindeki dört mezhep (Hanefî, Mâlikî, Şâfi ve Hanbelî) Müslümanlarının akidesi bir olup ibadet ve muamelatta sadece bazı farklılıklar vardır. Mezhepler arasındaki ihtilaflar cüz'i sayılır ve itikâdî konularda değil, bazı ibadetlerdeki ihtilaflardır. Atalarımız bugünlere İslam âleminin yarısının amel etmekte olduğu İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe mezhebine tabi olarak gelmişlerdir. Bu mezhep, ibadetlerdeki kolaylıkları ve Peygamberin sünnetlerini istikrarlı bir şekilde âleme yaymasıyla da mühimdir. Mezkûr kitap İslam ve ona amel etmeye dâir olup bununla birlikte dört mezhebin her birinin faziletli ve aynı zamanda diğerlerinin de inkâr edilmemesi gerektiği hususundaki tarihi kaynaklarda yer alan mülahazalar okuyucuya sohbet tarzında sunulmaktadır.”¹²

1.2.3. Kur'an-ı Azim Muhtasar Tefsiri (Қуръони Азим Мухтасар Тафсири)

Alauddin Mansur'un telif ettiği bu eser, *Kur'an-ı Azim Muhtasar Tefsiri* ismiyle 2016 yılında iki cilt halinde Rıdvan Neşriyatı tarafından Oş şehrinde yayımlanmıştır. Ayrıca 2020 yılında ise Maverâünnehir Neşriyatı tarafından dört cilt halinde Taşkent'te yeniden basılmıştır. Müellif eserin ilk sayfasında besmeleden sonra Tâhâ Sûresi 25-28. âyetlerinin Arapça metni ve Özbek Türkçesine çevrilmiş mealine yer vermektedir. Mukaddimede ise Kur'an'ın i'câzi, dil yapısı, diğer dillere tercümesi, okunması, fazileti ve eserin yöntemiyle ilgili açıklamada bulunmaktadır. Zikredilen kısımda müellif, tefsir tarihine değinmediği gibi tefsir usulüne dair konuların tamamını da ele almamıştır. Alauddin Mansur'a göre Kur'an, Müslümanlar için mukaddes bir kitap, takip edilmesi gereken ilahî bir yol ve benzeri olmayan eşsiz müciz bir kelimadır. Bu müciz kelamın özellikleri hususunda müellif şu açıklamalarda bulunmaktadır:

“Bu yüce kitabın zahirde basit gibi gözüken âyet ve kelimelerinin altındaki derin anlam ve içeriği, bir âyet içinde yaşanan dünya ile ahiretin, yerdeki hayatı ile göklerin yan yana gelmesi, ilave olarak Kur'an'ın dilini/ manasını anlayan ve anlamayan, hatta onun ilahi kelam olduğuna inanmayan insanın da üzerinde etkili olan bu âyetlerini dinlediğinde insanın istemsizce de olsa huzur ve sükunetle ona kulak veriyor olması, tüm vücudu ile işitmeye devam etmesi bunların tamamı bu yüce kitabın bir insanın değil, tüm insanları ve cümle âlemleri yaratan, hem de terbiye eden Yüce Allah'ın ilahi kelamı olduğuna apaçık delildir.”¹³

¹² Alauddin Mansur, *İmam-ı Âzam Büyük İmamımız*, (Taşkent: Gafur Gulam, 1999), 1.

¹³ Alauddin Mansur, *Kur'an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, (Oş: Rıdvan, 2016), 1/5.

Müellif, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygambere (s.a.v.) indirilmeye başlandığından itibaren ilgi odağı olduğunu dile getirmektedir. O dönemde Arap edebiyatının gelişmiş olduğunu, kalem ehli edipler arasında seçmeler ve müsabakalar gerçekleştirildiğini aktarmaktadır. Galip gelenlerin eserlerinin Kâbe duvarına asıldığını, böyle bir müsabakanın yapıldığı esnada sahâbeden birisinin galip gelen eserler sırasına Kur'ân'ın en küçük suresi olan Kevser sûresini astığını belirtmektedir. Bu sureyi okuyan tanınmış ve tecrübeli şairler de "Bu kelam insan kelamı değildir" diye itirafa bulduklarını nakletmektedir. Alauddin Mansur'a göre sadece Hz. Peygamberin (s.a.v.) çağdaşları tarafından yapılan bu itiraf bile Kur'ân'ın Allah kelamı olduğuna yeterli delildir. Bu kitabın hiçbir kelimesinin değişmeden ve bozulmadan kıyamete kadar devam edeceği hususunu ise daha önce nazil olan ilahî kitaplarla mukayese yaparak açıklamaktadır. Ona göre, Yüce Allah tarafından daha önce muvakkat olarak indirilen Tevrat, İncil gibi ilahî kitaplardan hiçbirinin asıl nüshasının bulunmadığı, ancak çeşitli dillere yapılan tercümelere okundukları bilinen bir gerçektir. Buna mukabil Kur'ân-ı Kerim pek çok dile tercüme edilse de elimizde asıl nüshasının tek harfi bile değişmeden okunmakta olduğu bir hakikattir. Bunun sebebinin de Hicr Sûresi'nin "Elbette bu Zikri (yani Kur'ân'ı) biz kendimiz indirdik ve onu biz, kendimiz koruyacağız"¹⁴ âyeti olduğunu belirtmektedir.¹⁵

Mukaddimenin sonunda müellifin genel olarak yer verdiği tespit ve tavsiyeleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yaklaşık 1400 yıl önce nâzil olan bu Kur'ân-ı Kerim şehâdet ve gayb âlemine dair bilgileri içermektedir.
- Kitabın sahibi yer ve gökleri, dünya ve ahireti kendi elinde tutan Allah Teâlâ'dır.
- İlahî kitap, okuyana hiçbir kaynaktan elde edemeyeceği çok büyük ve derin bir ilim vermektedir.
- Kitap, muhataplarından okuyup anlamaları için belli bir seviyede hazırlık ve bilgi talep etmektedir.
- Kur'ân-ı Kerim'i anlamak isteyen kişi, onun bir edebî metin değil Allah kelamı olduğuna iman ve inançla okumalıdır.
- Kişi, bunun sonucunda öğrendiği ilim ile kalbi huzura ve iki dünya saadetine kavuşacaktır.
- Bu Yüce Kitabı dikkatle ve ibret alarak okursak sanki on dört asır önce değil de belki şimdi bize indirilmiş gibi her kelimesinin hayatımızı gerçekten etkilediğini fark ederiz.¹⁶

¹⁴ el-Hicr 15/9.

¹⁵ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/5-6.

¹⁶ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/11-12.

Alauddin Mansur, geçmiş müfessirlerin izini takip ederek, telif ettiği bu eserde aciz bir kul olarak yüce kelâmın manasını yaşadığı topluma ulaştırmaya çalıştığını, muvaffak olduysa “Yaratan Rabbi'nin” merhametinden kaynaklandığını, eksik ve hataları varsa da bunun kendi nefisinden olduğunu belirtmektedir.

Müfessir; Kur'ân-ı Kerim'i okumanın, sadece harflerinin mahreçlerine ve tecvid kuralına riayet ederek okumak değil, bu yüce keâmın her bir kelime, her bir âyetini tedebbür ve tefekkür ederek öğrenmek olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in tedebbürünün ise onun talimatlarına uymakla ve amel etmekle gerçekleşeceğini ifade etmektedir.

2. Alauddin Mansur'un Tefsir Metodu

Kur'ân belirli bir dönem ve mekânda inmiştir. Nüzûl döneminden ve ona muhatap olan ilk nesilden kronolojik bir uzaklaşma beraberinde anlama sorunlarını da getirmiştir. Zira artık ilahi hitâbı tebliğ ve tebyinle mükellef peygamber ile eğittiği nesil yoktur. Âlimler İslamiyet'in doğuşundan itibaren Kur'ân'ı anlama ve açıklama gayretinde bulunurken peygamberden beri takip edilen metotları tatbik etmişlerdir. Ancak birikimli olarak nesilden nesile ulaşan tefsir literatürünün yanında içinde buldukları zamanı, koşulları ve toplumun ihtiyaçlarını dikkate alan yeni metot ve üsluplar kullanmışlardır. Bu bağlamda çalışmada konu edinilen Alauddin Mansur da klasik tefsir metotlarını benimseyip teliflerinde uygulamış; fakat ilmi değerlendirmelerini ülkesinin ve çağının ruhuna uygun şekilde yapmaya çalışmıştır. Nitekim tefsir eserinde mushaf tertibini esas alarak, daha çok dirâyet metodu ağırlıklı açıklamalarda bulunan müfessir, kendisinden önce yazılmış tefsire dair eser ve âlimlerin yönteminden faydalandığını belirtmiştir. Müellif zikredilen yolu tercih etme sebebini yaşadığı toplumun uzun süre inanç özgürlüğünden yoksun olmaları hasebiyle bilgiden de yeteri kadar faydalanamamaları olgusuyla ilişkilendirmiştir.¹⁷ Alauddin Mansur'un eserinde uygulamış olduğu tefsir yöntemini maddeler halinde tanıtmaya çalışacağız.

2.1. Sûre Başlarında Bilgilendirme

Müfessir her bir sûrenin tefsirine başlamadan önce o sure hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Bu açıklamalar surenin ismi, fazileti, içeriği ve varsa nüzülü ile ilgili bilgilerden oluşmaktadır. Nitekim Fâtîha Sûresi'nin tefsirine başlarken önce “Fatîha” kelimesinin lügat anlamını vermektedir. Fâtîha sözcüğünün “açan, açıcı” manasına geldiğini belirten müfessir, sûrenin bu şekilde isimlendirme gerekçesini ise hacim olarak yedi âyetten oluşmasına rağmen anlam açısından Kur'ân'ın bütünü barındıran yönünü göstermiş olmasıyla izah etmektedir.¹⁸ Yine Âl-i İmrân sûresi ile ilgili açıklamalarda bulunurken ilk başta muhtevasına dair okuyucuda bir ön bilgi oluşturacak özellikleri sıralar. Bu bağlamda sûrede işlenen muhtevanın iki başlık altında sınıflandırılabileceğini beyan etmektedir. Zikredilen bu taksiminde temel öğelerin ilki Allah'ın birliğini başka bir ifade ile tevhidi ön planda tutan

¹⁷ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/12.

¹⁸ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/13.

inanç, diğeri ise özellikle cihad emri gibi Allah'ın ilkeleri doğrultusunda yaşamda nasıl hareket edileceğini yansıtan şeriattır.¹⁹

2.2. Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Kur'an, Allah tarafından peygamberi vasıtasıyla gönderilen emirler bütünüdür. Dolayısıyla ilahi hitap, insan idrakini muhatap aldığından genel olarak onun tarafından anlaşılabilir. Ancak bazı âyetlerde kullanılan müphem ifadeler bazen başka âyetlerde mübeyyen şeklinde yer almıştır.²⁰ Bu bağlamda peygamberin Kur'an'ı açıklarken uygulamış olduğu "Kur'an'da bulunan bir ifadenin, ilahi kitabın bütünselliği göz önünde bulundurularak başka âyetlerle açıklanması olarak tanımlanan" Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini nübüvvet makamının varisleri konumundaki âlimler de tefsir faaliyetlerinde kullanmışlardır.²¹ Çünkü Kur'an, Müslüman için herhangi bir kitap değil, onun varlığını şekillendiren esas kaynaktır.²² Nitekim çalışmada konu edinilen çağdaş dönem müfessirlerinden Alauddin Mansur da Kur'an âyetlerini tebyîn sürecinde zikredilen yöntemden yoğun bir şekilde faydalanmıştır. Müellifin aktarılan metodu uyguladığına dair Bakara sûresinin 6. âyetini tefsir etme şekli örnek verilebilir. *“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ”* “Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da, onlar için birdir, inanmazlar”²³ âyetinde yer alan “كَفَرُوا” ‘keferû’ ifadesini Beyyine sûresindeki *“لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ”* “Kitap ehlinde inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi”²⁴ âyetinde zikredilen elçilerin çağrısını kabule yanaşmayan ehl-i kitab ve müşriklerden olan kimselerle açıklamıştır.

2.3. Hz. Peygamber Tefsirinden İstifade

Allah, insanlara mesajını ulaştırmak için onlar arasından bir peygamber seçmiştir. Elçi, görevi olduğu üzere insanları doğru düşünme ve yaşama davet eder. Aynı zamanda şahsına verilen bilgileri öncelikle kendisi uygular. Dolayısıyla sorumlu tutulanlarla aynı özelliklere sahip olan peygamberler gönderildikleri toplumlar için bir örnek mesabesindedir. Bu bakımdan resul hayata aktif olarak yansıyan ilahi hitabı temsil etmektedir. Alauddin Mansur da âyetleri tefsir ederken Hz. Peygamberin açıklamalarından faydalanmıştır. Müellif buna örnek olarak Allah rasûlunun En'âm 6/125. âyeti bağlamında yaptığı açıklamaları zikretmektedir. Meâlen “Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, göğze çıkıyormuş gibi kalbine darlık ve sıkıntı verir. Allah inanmayanları

¹⁹ Mansur, *Kur'an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/141.

²⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 37-38.

²¹ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü* üzerine, (İstanbul: Şule Yayınları,1993), 43; Mehmet Emin Şahin, *Kur'an Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı* (Molla Sadra Örneği), (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023),91.

²² Vahit Celal, “İslam Felsefesinin Doğuşu”, *İslam Felsefesi*, ed. İrfan Görkaş - Kamil Sarıtaş (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2023), 21.

²³ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/6.

²⁴ el-Beyyine 98/1.

işte böyle cezalandırır.” şeklinde zikredilen âyet çerçevesinde Hz. Peygamber’e (s.a.v.) göğsün açılmasından maksadın ne olduğuna dair soru sorulduğunda O’nun bu soruyu “Allah müminin kalbine sevineceği ve ferahlanacağı bir nur atar” şeklinde yanıtladığını, bunun üzerine sahabenin nur atılan kalbin alametine dair gelen suâle ise nebînin “Onun alametinin dünyaya dalmadan kurtulup, ahiret yurdu ve ebediyete yönelmesi, ölmeden ölüme hazırlanması” şeklinde cevap verdiğini belirtir.²⁵ Aktarılan örnekten de anlaşılacağı üzere müellifin tefsirinde Hz. Peygambere dayandırılan açıklamalara yoğun bir biçimde yer vermiş olduğu görülmektedir. Özellikle Hz. Peygamberden (s.a.v.) merfu ve munkatı şeklinde tefsir rivâyetlerini naklederken, “Hazreti Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem”, “Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem” ve “Cenâbı Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem” ifadelerini kullanmaktadır.²⁶ Müellif, alıntı yaptığı rivâyetlerin kaynağını belirtmemekte, ancak nadi-ren de olsa parantez içinde (Ebû Hüreyre r.a.’dan Buharî rivâyeti gibi bilgilendirmede bulunmaktadır.²⁷

2.4. Sahâbe Tefsirinden İstifade

Kur’an’ın ilk muhatapları peygamberi görme ve onun tarafından eğitime şerefine nail olanlar sahabe olarak tanımlanmaktadır. Nitekim vahiyin gönderildiği resul onların içinde buldukları coğrafi ve kültürel havzada ortaya çıkmıştı. Kur’an’ı anlama hususunda kendilerinden sonraki nesillere göre avantajlı konumdaydılar. Bu nedenle Kur’an’a dair yaptıkları açıklamalar Müslümanlar tarafından kabul görmüştür. Nitekim müellif, “وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا” *“Eğer onu (Peygamberi) bir melek kılsaydık yine onu bir adam (suretinde) yapardık ve onları yine içinde buldukları karmaşaya düşürmüş olurduk”*²⁸ meâlindeki âyetin tefsirini Abdullah b. Abbas’tan yaptığı “Melek nurdan yaratılan bir varlık olduğu için insanlar tarafından görülemez, insan suretinde gönderilmesi durumunda ise melek olduğuna inanılmayacaktır” şeklindeki nakille yapmıştır.²⁹

2.5. Tabiîn Tefsirinden İstifade

Kur’an’ın ilk mübelliği ve mübeyyini Hz. Peygamberdir. Peygamber hayatta iken muhatap olduğu topluma dini anlatmış, onlardan bir kısmını ise başkalarına vahyi ulaştıracak ve eğitecek şekilde yetiştirmiştir. Bu nesil sahabe içerisinde yer almaktaydı. Nebi (s.a.v) hayat sahnesinden çekilince sahabe de onun metodu doğrultusunda insanlara Kur’an’ı ulaştırmış, bir kısmını da diğerlerini eğitecek tarzda talimden geçirmişlerdir. Bu nesil de tabiîn olarak nitelenmektedir. Tabiîn nesli Kur’an’ın ilk muhataplarından vahye dair bilgi aldıklarından İslamî kültürde müstesna bir konumdadırlar. Onlar Kur’an âyetlerini anlama faaliyetinde ilk başta Kur’an’a, sonra peygamberden aktarılan bilgiye, akabinde sahabenin açıklamalarına dayanmışlardır. Her üç kaynaktan âyeti anlamaya dönük malumata ulaşamadıklarında

²⁵ Mansur, *Kur’an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/322.

²⁶ Mansur, *Kur’an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/16, 23, 41, 161, 171.

²⁷ Mansur, *Kur’an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/33.

²⁸ el-En’âm 6/9.

²⁹ Mansur, *Kur’an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/295.

kendi bilgi birikimleriyle zikredilen esaslarla uyumlu açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin *إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى* “Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın”³⁰ meâlindeki âyetin tefsirinde Saîd b. Cübeyr'e atıfta bulunarak Kâbe'ye girilirken ayakkabıların çıkarılması emrolunduğu gibi, Tuva vadi-sine girerken Musa peygambere de pabucunu çıkarmasının emredildiğini aktaran müellif dolayısıyla kutsal mekânlara girilirken Allah'a tazim sadedinde duyarlı davranmak gerektiğine dikkat çekmektedir.³¹

2.6. Ulümü'l-Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi

2.6.1. Hurûf-ı Mukattaa

Müfessirler, Kur'ân âyetlerini açıklamak için bazı ilimlere sahip olmayı şart koşarlar. Nitekim Kur'ân'ın nüzulü, tertibi, kitabeti, cem'i, âyetlerin iniş sebepleri gibi konuları bilme onun doğru anlaşılmasına ve aktarımına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda Kur'ân'ın anlaşılması noktasında araç olarak kullanılan ilimler 'ulümü'l-Kur'ân' şeklinde tanımlanmışlardır.³² Tefsirinin hedef kitlesi olarak belirlediği okuyucuların, Kur'ân'ı doğru anlamalarını sağlamak ve onlara anlamayı belirleyen ilkelerin varlığını gösterme gayretinde olan Alauddin Mansur da tefsir faaliyetinde Kur'ân İlimlerinden faydalanmıştır. Zikredilen bağlamda işlediği konulardan biri 'Hurûf-ı Mukattaa'dır. O da kendisinden önceki müfessirlere uyarak konunun ilk geçtiği yerde geniş açıklamalarda bulunmuş, tekrar gelen yerlerde ise mevzuuya dair bir hülâsa yapmıştır. Dolayısıyla Bakara sûresinin ilk âyetinin tefsirinde hurûf-ı mukattaa konusunu ele almış, bu husustaki görüşleri zikretmiş ve tercih ettiği görüşü de beyan etmiştir. O, ikisi Medenî yirmi yedisi Mekkî olmak üzere yirmi dokuz sûrenin başında tehecci harflerinin geldiğini belirtmiştir.³³ Kur'ân'ın en uzun sûresi olan Bakara sûresinin bu harflerle başlamasını gerekçe göstererek onları Allah'a has bir sır olarak tanımlamaktadır. Hatta onların anlamlarının bilinmemesi insanın aciz varlık olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu nedenle akıllı kişi Kur'ân'ın bütünü bildiğini iddia etmez sadece Allah'ın öğrettiği kadarını bilebileceğini belirtir. Başka bir ifade ile müellife göre insanlar için bu harfler anlaşılmaz ve idraklerinin dışındadır. Ancak zikrettiği bu görüşe rağmen daha önceki müfessirlerden bir kısmının da kabul ettiği gibi huruf-ı mukattaa'yı Allah'ın, dönemin Mekkeli müşriklerine bir meydan okuması şeklinde de yorumlamıştır. Bu bağlamda o, Arapların bahsi geçen harflerle okuduğunu, anladığını, yazdığını; fakat buna rağmen Kur'ân'ın dengi bir süre hatta âyeti meydana getirmekten aciz olduklarını vurgulamıştır.³⁴ Nitekim o, bu

³⁰ Tâhâ 20/12.

³¹ Mansur, Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri, 2/21-22.

³² Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulümü'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Şemsüddîn, (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2003), 1/121.

³³ Mansur, Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri, 1/36.

³⁴ Mansur, Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri, 1/36-37.

düşüncesini insanın en üst düzeyde bir sanatkar olarak kara topraktan insan heykeli meydana getirebileceğini; ancak Allah'ın kara topraktan canlı ve akıllı bir varlık olan Adem'i yarattığını belirterek söz konusu görüşü desteklemiştir.³⁵

2.6.2. İ'câzü'l-Kur'ân

Alauddin Mansur'un tefsirinde işlediği ulûmü'l-Kur'ân ilimlerinden bir diğeri de i'câzü'l-Kur'ân'dır. Kur'ân'ın hem lafız hem de mana olarak edebî ve muhteva yönünden eşsizliğini ortaya koyan bu ilme dair görüşlerini müellif, Bakara sûresi 23-24. âyetlerinin tefsiri bağlamında aktarmaktadır. Kelam ve fesahat açısından âlî bir makamda olan ilahi kitabın mertebesine yükselme insan açısından imkânsızdır. Nitekim o, Allah Teâlâ'nın tüm peygamberlere mucize gönderdiğini; ancak onlardan hiçbirine Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderdiği Kur'ân gibi bir mucize vermediğini ifade etmektedir.³⁶ Zira Kur'ân, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinin ebedi mucizesidir.³⁷ Kur'ân'ın ilâhî bir mucize olduğunu belirten müellif, bu düşüncesini aşağıda sıralanan maddelerle desteklemiştir:

- Kur'ân-ı Kerim'in daha vuku bulmamış durumları olmuş gibi haber vermesi (Kur'ân'da önceden haber verilenlerin daha sonra onu destekler mahiyette gerçekleşmesi).
- Kur'ân-ı Kerim'in sürekli tekrar edilen bir kitap olmasına karşın, dinleyenleri (işiten kulakları) hiç usandırmaması.
- Kur'ân'ın indirildiği dönem ve insanları tarafından bilinmeyen birçok ilmi muhtevasında barındırması. (Nitekim bahsi geçen ilimlerin çoğu ileriki dönemlerde keşfedilmiştir).
- Hz. Peygamberin okuma-yazma bilmeyen, ümmi biri olmasına rağmen, ilâhî kitabın Âdem a.s'dan başlayarak kadim tarihten bahsetmesi.³⁸

Alauddin Mansur Kur'ân-ı Kerimin mucizeliğine dair delilleri sıraladıktan sonra belagat ve fesahat hususunda zamanlarının en iyilerinden olan Mekke toplumunun, Kur'ân'ın meydana okuyuşuna cevap veremeyişini de onun i'câzına bir delil olarak sunmaktadır. Nitekim o, Mekkeli müşriklere hitaben, "Hepiniz birleşseniz de kulumuz Muhammed'e (s.a.v.) indirdiğimiz Kur'ân'ın bir suresinin benzerini meydan getirme hususundaki acizliğiniz ortaya çıktı. Bu nedenle şimdi iman ediniz, kâfirler için hazırlanmış olan yakıtı insanlar ve taşlar

³⁵ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 2/618.

³⁶ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/56.

³⁷ Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006), 383; Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*; (İstanbul: İFAV Yayınları, 1991), 165.

³⁸ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/56; Kur'ân'ın tehaddîsi ve i'câzına dair bkz. Mehmet Emin Şahin, "Kur'ân'ın Bireyi İnşa Mucizesi (Tehaddî Âyetleri Bağlamında Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın Kur'ân İ'câzına Yaklaşımı)", *Hakkari İlahiyat Yazıları II*, ed. Zekerya Sarıbulak - Mahsum Aslan, (Van: Peywend Yayınları, 2021),75-91.

olan cehennemden korkunuz.”³⁹ şeklindeki çağrışı da konuya dair görüşünün doğruluğunu ıspat sadedinde serdetmiştir.

2.6.3. Esbâb-ı Nüzûl

Alauddin Mansur âyetleri tefsir ederken peygamberin yaşadığı dönemde vuku bularak Kur'ân'ın bir âyet ya da sûresinin inişine neden olarak gösterilen ve ulumü'l-Kur'ân ilimlerinden biri olan esbâb-ı nüzûlden de faydalanmıştır.⁴⁰ Zira âyetlerin indiği ortam ve gerekçesini bilmek Kur'ân'ı doğru anlama noktasında önem arz etmektedir. Bu aynı zamanda vahyin indiği birey ve toplumu değiştirme sürecini de yansıtacaktır.⁴¹ Âyetlerin tefsiri ile ilgili yer verdiği bu haberleri genellikle “rivâyet ettiklerine göre”⁴² ve “rivâyet edilmektedir ki”⁴³ şeklinde meçhul sîğa ile nakletmektedir. Müfessirin bu konudaki diğer bir özelliği ise tefsirinde naklettiği sebebi nüzul rivâyetlerinin kaynağını parantez içine alarak “Vâhidî'nin *Esbâbu'n-Nüzûl* kitabından”⁴⁴ ve “*ed-Dürri'l-mensûr ve Me'âlimü't-tenzîl* tefsirleri”⁴⁵ şeklinde nakletmesidir. Örneğin “*هَيْبَةُ رَبِّكَ إِذَا نَسَبْتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِنْ هَذَا رَشَدًا*”⁴⁶ “Hiçbir şey hakkında sakın ‘yarın şunu yapacağım’ deme! Ancak, ‘Allah dilerse yapacağım’ de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve ‘Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır’ de”⁴⁶ meâlindeki âyeti tefsir ederken onun sebab-i nüzûlü olarak şu olayı zikretmektedir. Buna göre Mekke ehlinin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ruh, ashâb-ı kehf ve zülkarneyn’e dair soru sorduklarını, nebinin vahiy geleceğini düşünerek, inşallah demeden yarın haber vereceğini bildirmesi üzerine vahyin rasûlün beklediği zaman diliminde gelmediğini belirtmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin eğitildiğini de vurgulayarak zikredilen âyetlerin birkaç gün sonra aktarılan olay üzerine nâzil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

Sonuç

Alauddin Mansur Sovyetler Birliği rejiminin en etkili olduğu dönemde Kırgızistan’ın bir köyünde doğup büyümüştür. Başta anne-babasının yönlendirmesi ve hocalarından tahsil ettiği ilimlerle kendini geliştirmiştir. Sadece dinî ilimlerde değil özel ilgi ve gayreti ile Özbek Edebiyatı alanında da ilerleme kaydetmiş ve Özbekistan Yazarlar birliği üyesi olmuştur.

³⁹ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/57.

⁴⁰ Zürkânî, *Menâhîlül-İrfân fi Ulûmül-Kur'ân*, 9; İmâduddin Muhammed er-Reşid, *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruhe fi Beyânin en-Nusûs*, (Şam: Dâru's-Şihâb, 1999), 17-23; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 115; Muhammed Hadi Marifet, *Kur'ân İlimleri*, çev. Burhanettin Dağ, (İstanbul: Kevser Yayınları, 2009), 119-120.

⁴¹ Kur'ân'ın indiği toplumu değiştirme sürecine dair bkz. Mehmet Emin Şahin, *Kur'ân Âyetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslam Toplumuna Değişim Süreci*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 1-141.

⁴² Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/150.

⁴³ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/159.

⁴⁴ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/578.

⁴⁵ Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/632.

⁴⁶ el-Kehf 18/23-24.

⁴⁷ Celâlüddîn, es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tenzîl bi'l-me'sûr*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, (Kahire: Merkezu'l-Hicr lil-buhûsül-İslâmî, 2003), 9/514-516; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., (Riyad: Dâr Taybe, 1990), 5/162; Mansur, *Kur'ân-ı Azim Muhtasar Tefsiri*, 1/632.

Orta Asya coğrafyasında Alauddin Mansur özellikle Kur'an, hadis, tefsir, fıkıh, tarih, Arap dili ve belagati alanlarının hepsinde bilgisiyle ön plana çıkmıştır.

İlmi açıdan velûd olan müfessir, uzun süre İslam inancına düşman olan bir yapının hâkimiyetinde olan halkının Kur'an'ı doğru ve rahat bir şekilde anlamasını gaye edinerek kelimelerin lafızlarından çok anlamını ön planda tutan bir yaklaşım ile Kur'an'ı tefsir etmiştir. Tarihsel süreçte inançları ve kültürleri baskı altında yaşamak zorunda kalan Orta Asya'da yetişen âlimlerin tefsir ve diğer ilmi alanlara dair yapmış oldukları telifler, Müslümanlar açısından önem arz etmektedir. Zira inananların hüküm sürdüğü ve çoğunlukta olduğu bir coğrafyada yetişen âlimlerin görüşleriyle, İslam'a mensup olmayan hatta karşı olanların hüküm sürdüğü bir yerde yetişen ilim adamlarının düşünce yapısı arasındaki farkı görmek açısından da bu eserler müstesna bir konumdadırlar. Dolayısıyla zikredilen bölgelerde yetişen, eser veren İslam âlimleri ve onların dünyaya bakışını yansıtan telifleri bilim insanları tarafından incelenmeyi ve gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir.

Kaynakça | References

- Abdurahimoğlu, Yunus. “Özbekistan’da Sovyetler Dönemi Kur’an-ı Kerim Tercüme Faaliyetleri (Şark Yulduzu Dergisi Örneği)”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2019), 1596-1612. <https://doi.org/10.15869/itobiad.582865>
- Abdülmecit, Hasanhon Yahyo. “Özbek Tilidagi Qur’an Tafsirleri ve Tarcimalari Haqida”. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://quran.uz/maqola/1891>.
- Albayrak, Halis. *Kur’an’ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 1993.
- Begavî, Muhammed el-Ferrâ. *Me’âlimü’t-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâr Taybe, 1990.
- Celal, Vahit. “İslam Felsefesinin Doğuşu”. *İslam Felsefesi*. ed. İrfan Görkaş - Kamil Sarıtaş. 19-38. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2023.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Akara: Fecr Yayınları, 2010.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Fergani, Hacı Ekber. “Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’da Yayımlanan Özbekçe Meal ve Tefsir Çalışmaları”. *Akif* 52/2 (2022), 73-90. <https://doi.org/10.51121/akif.2022.23>
- Kur’an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- “Kur’on Naşri – Tarihiy Hodisa”. *Şark Yuldizi* 7. Temmuz 1990, 167-170.
- Mansur, Alauddin. *İmam-ı Âzam Büyük İmamımız*. Taşkent: Gafur Gulam, 1999.
- Mansur, Alauddin. *Kur’an-ı Azim Muhtasar Tefsiri*. 2 Cilt. Oş: Rıdvan 2016.
- Mansur, Alauddin. *Kur’an-ı Kerim Özbekçe İzahlı Tercüme*. Taşkent: Çölpon, 2001.
- Marifet, Muhammed Hadi. *Kur’an İlimleri*. çev. Burhanettin Dağ. İstanbul: Kevser Yayınları, 2009.
- O’zbekiston musulmonlari idorasi. “Shayx Alouddin Mansur Haqida...”. Erişim 10 Kasım 2024.

- <http://old.muslim.uz/index.php/maqolalar/item/23159-shajkh-alouddin-mansur-aida>
- Qodiriy, Abdulla. *O'tkan Kunlar*. Taşkent: Yangi Asr Avlodi, 2012.
- Reşid, İmâduddin Muhammed. *Esbâbu'n-Nüzûl ve Eseruhe fi Beyânin en-Nusûs*. Şam: Dâru'ş-Şihâb, 1999.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezu'l-Hicr li'l-Buhûsi'l-İslâmî, 2003.
- Şahin, Mehmet Emin. "Kur'an'ın Bireyi İnşa Mucizesi (Tehaddî Âyetleri Bağlamında Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın Kur'an İ'câzına Yaklaşımı)". *Hakkari İlahiyat Yazıları II*. ed. Zekerya Sarıbulak - Mahsum Aslan. 75-89. Van: Peywend Yayınları, 2021.
- Şahin, Mehmet Emin. *Kur'an Âyetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslam Toplumuna Değişim Süreci*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Şahin, Mehmet Emin. *Kur'an Tefsirinin Felsefi ve İş'ârî İmkânı (Molla Sadra Örneği)*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usulü ve Kaynakları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1991.
- Youtube. "Alouddin Mansur kim edilar?. Erişim 10 Kasım 2024. <https://www.youtube.com/watch?v=xFmTMDntpFo>
- Youtube. "İSLOM MA'RIFATI SHAYX ALOUDDIN MANSUR 19 03 2018 TO'LIQ SHAKLI". Erişim 20.10.2024. <https://www.youtube.com/watch?v=q9lIR6a9S6w>
- Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2006.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhili'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Şemsüddîn. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1. Basım, 2003.
- "Abdulla Qodiriy". *O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi*. Erişim 25 Aralık 2024. https://n.ziyouz.com/books/uzbekiston_milliy_ensiklopediyasi/O'zbekiston%20Milliy%20Ensiklopediyasi%20-%20A%20harfi.pdf
- Alisher Navoiy İnstituti. "Buyuk Mufasssir Shayx Alouddin Mansur". Erişim 14 Kasım 2024. <https://alishernavoiy.org/Uz/uz-bujuk-mufasssir-shajh-alouddin-mansur/>.